

Ny stadsdel, Skeppsbron

Kompletterande arkeologisk utredning inför ny stadsdel,
Skeppsbron vid södra Munksjön, Jönköpings stad och kommun,
Jönköpings län

Ny stadsdel, Skeppsbron

Kompletterande arkeologisk utredning inför ny stadsdel,
Skeppsbron vid södra Munksjön, Jönköpings stad och
kommun

Jönköpings läns museums dnr: 160/2018
Länsstyrelsens dnr: 431-5065-2018

Rapport, foto och ritningar: Susanne Haltiner Nordström
Grafisk mall: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor, Geografiska Grunddata samt Geodata (FUK)
är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833, nr MS2012/03742 samt dnr i2012/1091.

ISSN: 1103-4076

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2019

Innehåll

Sammanfattning och åtgärdsförslag.....	5
Inledning.....	7
Målsättning och metod.....	7
Fornlämnings- och kulturmiljö.....	7
Tidigare undersökningar.....	8
Resultat.....	8
Den västra delen.....	8
Den östra delen.....	14
Fynd.....	15
Sammanfattande tolkning.....	16
Administrativa uppgifter.....	17
Referenser.....	18
Arkiv.....	18
Kartmaterial.....	18
Referenser på webben.....	18
Tryckta källor och litteratur.....	18

Sammanfattning och åtgärdsförslag

Hösten-vintern 2018 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inom det numera rivna industriområdet kallat södra Munksjön. Området planeras att bli en helt ny stadsdel med namnet Skeppsbron.

Inom den aktuella ytan drogs sammanlagt 39 schakt. De var totalt ca 700 meter långa och 3 meter breda. I den västra delen var merparten av schakten fyllda med sentida fyllnadsmassor med rivningsmaterial, betong och skrot ner till grundvattennivån på 2-2,5 meters djup. Här har ingen naturlig marknivå kunnat ses. I den norra delen, mot Munksjön, framkom en ursprunglig sandnivå från 0,5 meters djup. Sanden var gulbrun och delvis varvig vilket tolkats som svämmad sand som skapats av vatten.

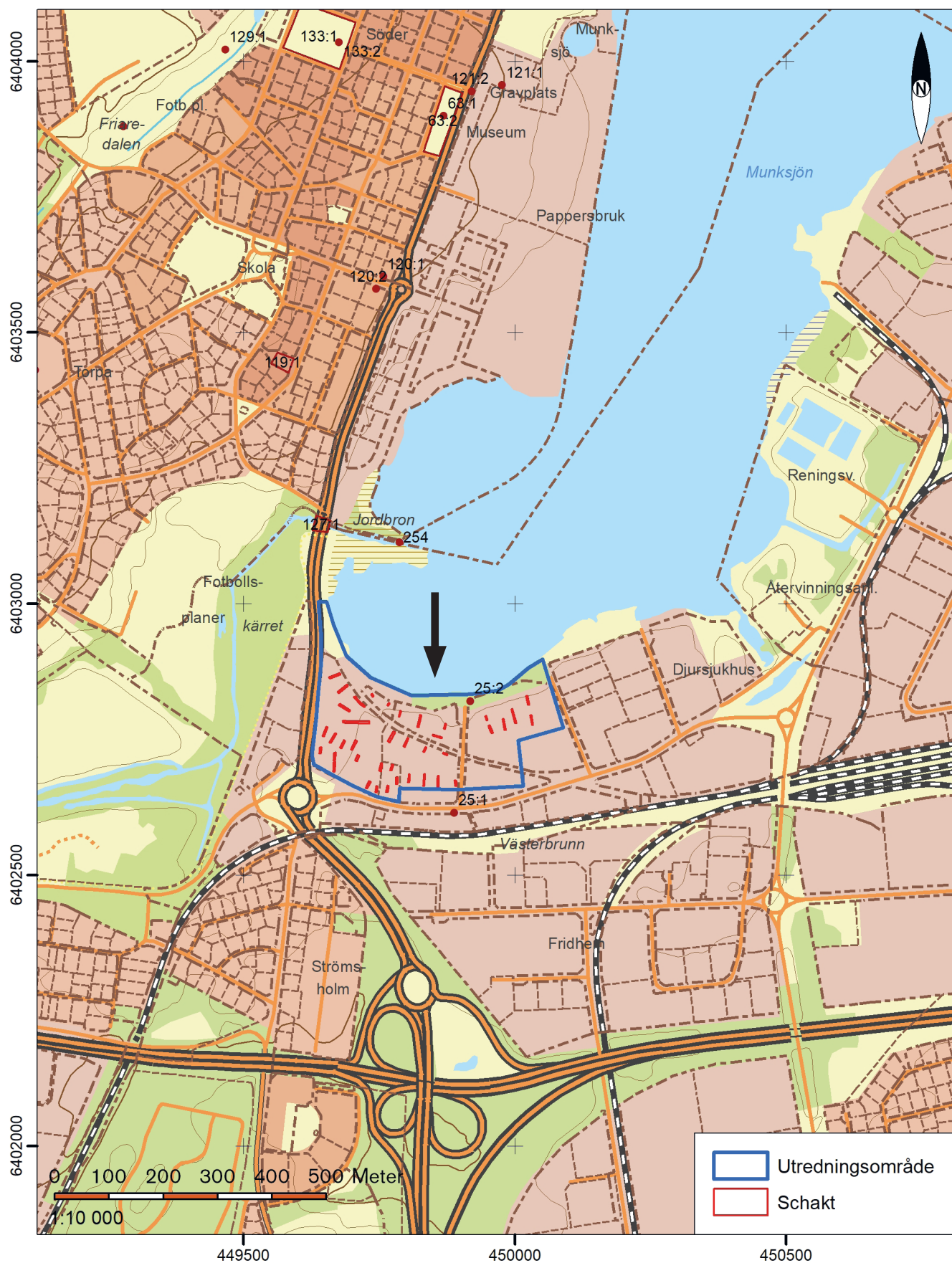
I schakt 3 låg ett antal plankor i nord-sydlig riktning som tolkats som rester efter en bryggkonstruktion. Från 1600-tal finns ett torp, kallat Siööbro, på gamla kartor. Den exakta platsen för torpets placering har inte hittats men bryggan skulle kunna vara rester från torpets tomtmark. Dock gjordes bedömningen att de påträffade plankorna var av senare tid, troligen 1800-tal.

Även i den sydöstra delen, schakt 31, framkom vad som tolkats som sentida lämningar i trä. Här låg ett antal stockar ihopfogade intill en rustbädd på 2 meters djup. Funktionen torde vara ett fundament till någon byggnad men ingen som passar in har hittats på gamla kartor eller fotografier. Under första halvan av 1900-talet uppfördes en hel del mindre industrier och byggnader vilket kan höra till det påträffade fundamentet.

I den södra delen framkom en äldre marknivå i schakten 19 och 28-31. Där hittades under den påförda sanden, på ca 1 meters djup, ett mörkt humöst sandlager med organiskt material. Här har funnits en svag höjd i det i övrigt ganska platta landskapet. På höjden fanns ett mörkbrunt humöst sandlager som sluttade ner mot strandkanten. Höjden tycks ha varit ca 0,3 meter hög och här vid strandkanten har vattnet bitvis stått still och skapat en yta bestående av svart organiskt material såsom vass och kvistar som nu syns i den gula sanden. Det är inte Munksjöns vatten utan det troliga är att Tabergsån här har slingrat sig fram i ett delta- eller meanderlandskap som varierat beroende på vattentillgång och den lättflyttade sanden.

Deltalandskapet har funnits över hela det aktuella området men det har bara bevarats till nutid i den södra delen. Om det har funnits boplatslämningar eller rester av annan aktivitet från både stenålder och bronsålder så har dessa försvunnit i senare tid då industriområdet anlades.

Jönköpings läns museum och Länsstyrelsen har samrått och kommit fram till att inga ytterligare antikvariska åtgärder behöver göras och att marken är fri för exploatering.

Figur 1. Utdrag ur ekonomiska kartans blad 64E0eS och 65E0fS. Skala 1:10 000.

Inledning

Hösten/vintern 2018 utförde Jönköpings läns museum en arkeologisk utredning inom det rivna industriområdet vid södra Munksjön. Området var tidigare bebyggt med en mängd olika byggnader, både med källare och utan, både av enklare karaktär och stadiga stenhus. På grund av att rivningsarbetet tog längre tid än planerat så delades utredningsområdet in i två delområden och utredningen utfördes dels i september och dels i december 2018. Den totala ytan var ca 88 000 m² stor.

Jönköpings kommun planerar att bygga en helt nya stadsdel inom området för södra Munksjön. Södra Munksjön Utvecklings AB var beställare. Fält- och rapportansvarig var Susanne Haltiner Nordström.

Målsättning och metod

Området djupschaktades för att komma åt den eventuellt orörda marknivån under de påförda massorna. Djupet var ca 1- 2,5 meter. Sökschaktningen har dokumenterats med hjälp av totalstation/nätverks RTK och fotograferats.

Syftet med utredningen var att genom sökschakt bedöma i vilken omfattning ursprunglig marknivå fanns bevarad under utfyllnadsmassor, och om det i bevarad ursprunglig topografi fanns ytor med okänd, under mark dold fornlämning inom det aktuella delområdet. Utredningen skulle även avgränsa eventuella fornlämningsutbredning och se om det fanns behov av fortsatta undersökningar.

Fornlämnings- och kulturmiljö

Området söder om Munksjön är intressant som boplat- och aktivitetsytor under förhistoriens samtliga perioder, och kanske främst under bronsåldern där södra Munksjöområdet har ett centralt läge, inramat av ett flertal bronsåldershögar och med uppgift om en möjlig gravhög inom det aktuella området (Karlson mfl 2008).

Landskapet mellan Vättern och de två lagunsjöarna Munksjön och Rocksjön har erbjudit idealiska bosättnings- och försörjningsmöjligheter i en stenåldersekonomi baserad på jakt, fiske och samlande. De omfattande sankmarkerna mellan sjöarna erbjöd fångstmöjligheter för både fågel och fisk. En rad lösfynd av stenåldersföremål har påträffats här såsom yxor, skrapor och spån av flinta samt en flintmejsel.

Bronsåldern är rikligt representerad i området med nio säkra gravhögar och ett gravröse i Vätterbäckenet och det finns uppgifter om att ytterligare fyra högar och ett röse skall ha funnit här. Ett röse ligger 5 meter under Vätterns yta, utanför Huskvarnaviken, och i närheten har en halsring och två svärd framkommit vilka troligen har offrats i närliggande sankmarker. Ett depåfynd, som innehöll ca 20 föremål, upptäcktes 1878 på byn Torpas ägor. Depån har tolkats som en bronsgjutares metallgömma som aldrig hämtades upp.

I närområdet till aktuell utredning har en rakkniv av brons, som daterats till period 4, hittats vid fiske i Munksjön. I samband med schaktningar för nya landsvägen, ca 100 meter öster om Munksjön (Kämpevägen-Syrgasvägen) hittades en bronsspjutspets i närheten av en osäker hög. Spjutspetsen är daterad till period 5-6 (Nordström 1997).

Var bodde bronsålderns människor? Det höga exploateringstrycket kring Jönköping har troligen raderat ut många spår. Lämningar efter bronsålderns boplatser, odlingsmark och aktivitetsytor kan dock finnas kvar under matjorden, i form av exempelvis härdar, kokgropar, stolphål och årderspår.

Vid Länsstyrelsens besiktning av platsen noterades att det nuvarande industriområdet till stora delar är uppfört på påförda massor. Den innebär också att den ursprungliga marknivån och topografin kan finnas kvar inom utredningsområdet, och därmed också okända, under mark dolda fornlämningar.

Tidigare undersökningar

Den aktuella arkeologisk utredningen är på sammanlagt 88 000 m². Ytan har delvis sökschaktats under 2015 då 50 schakt togs upp. Över hälften av schakten innehöll sand som formats och avsatts av Tabergsåns deltaområde. Bland sandrevlarna kan det finnas spår efter stenåldersbosättningar. I torven, som ligger mer än 2-4 meter under dagens marknivå, kan det även finnas föremål och rester efter bronsåldersgravar.

I ett av schakten låg ett ytligt skogsvegetationslager, ett så kallat podsollager på 0,6 meters djup. Här fanns torv och en stubbe, även skenhälla, som är en järnutfällning direkt under skogstorven. Platsen har tidigare sannolikt utgjort en skogsbeklädd höjd som ”stuckit upp” i landskapet (Haltiner Nordström 2015). Den södra delen av Munksjön har tidigare inte berörts av några arkeologiska undersökningar och här finns uppenbart en stor kunskapspotential.

Resultat

Totalt drogs 39 sökschakt inom utredningsområdet. På grund av att rivningsarbetet med de stående husen tog längre tid än beräknat så gjordes utredningen i två etapper.

Den västra delen

I september drogs 21 schakt i den västra delen, med en total längd av ca 400 meter. De flesta var ca 3 meter breda. Djupet var beroende på hur de fyllnadsmassor såg ut som fanns i schaktet. I den västra delen var merparten av ytan täckt med påförda rivningsmassor bestående av betong, tegel, glas och järnskrot, se figur 2. De sentida fyllnadsmassorna hade varierande djup och som djupast schaktade vi ner till 2,50 meter innan grundvattnet framkom och försvårade sikten.

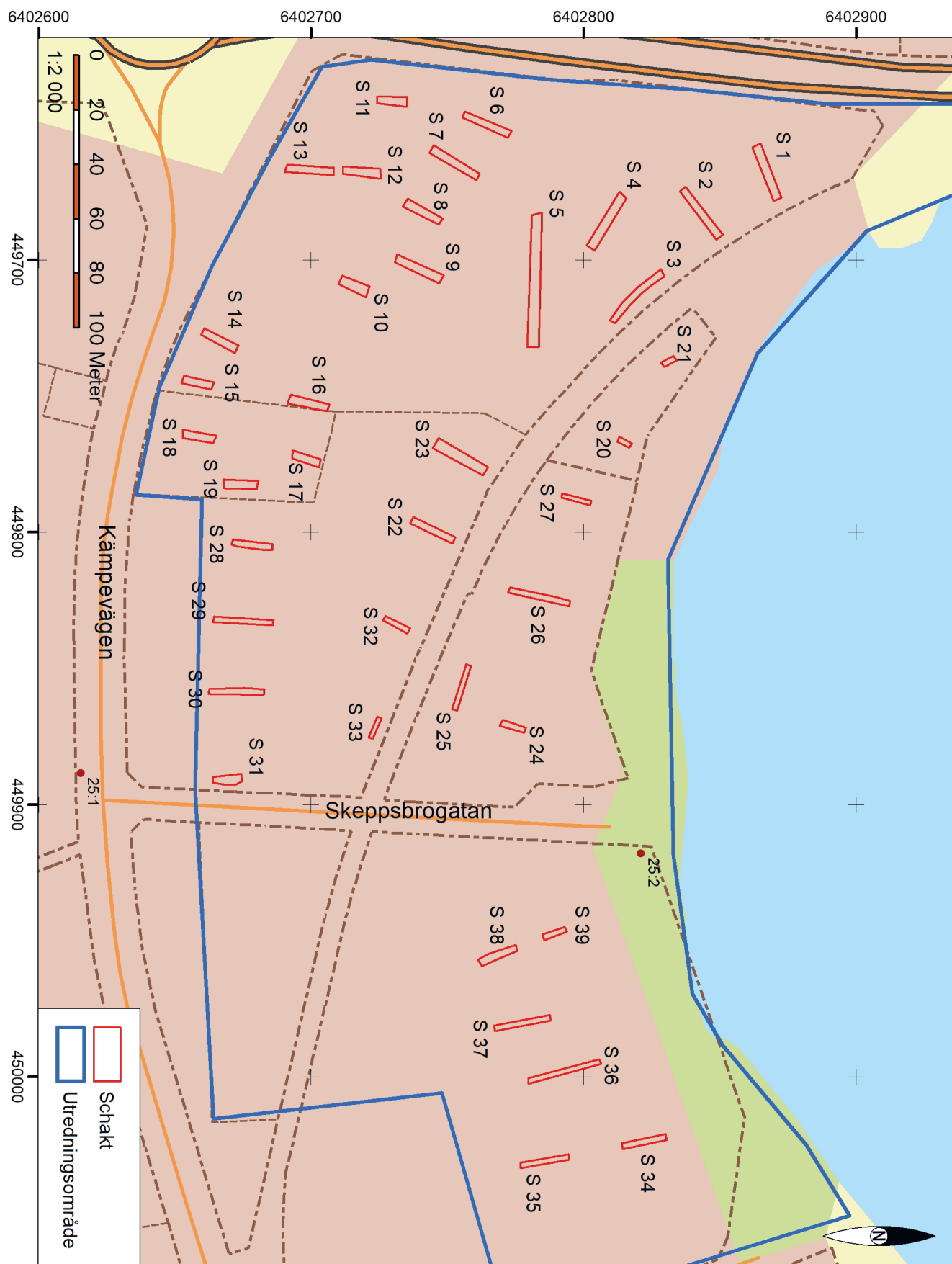
Schakten närmast den nuvarande strandkanten, schakt 1-3, 23-24 hade endast grus/makadam och ett lager på påförd sand ner till 0,5 under marknivå, sedan kom den ursprungliga sanden, se figur 3. Den ursprungliga sanden var varvig där det syns att vatten har påverkat lagren längst i norr. Förhoppningar om att kunna schakta ner till torvnivån fanns men grundvattnet och den lösa sanden gjorde detta omöjligt, så ingen torv påträffades under utredningen förutom i schakt 7 där torven påträffades på 3 meters djup.

I schakt 3, närmast standkanten i den nordvästra delen, framkom en träkonstruktion på 0,8 meters djup. Sju plankor låg i nord-sydlig riktning över en 3,5 meter bred yta som tolkats som en brygganläggning, se figur 5 och 6. Vid schaktningen syntes även några stående stockar i den västra delen som tyvärr genast täcktes

Figur 2. Det västra området efter rivning av byggnaden. Betongstolparna som syns i den högra delen av bilden kunde inte dras upp utan lämnades kvar under utredningen. Foto från NÖ.

Figur 3. Schakt 23 där den varviga naturliga sanden syns i schaktkanten. Foto från NÖ.

Figur 4. Karta med alla de numrerade schakten utmärkta. Skala 1:2000.

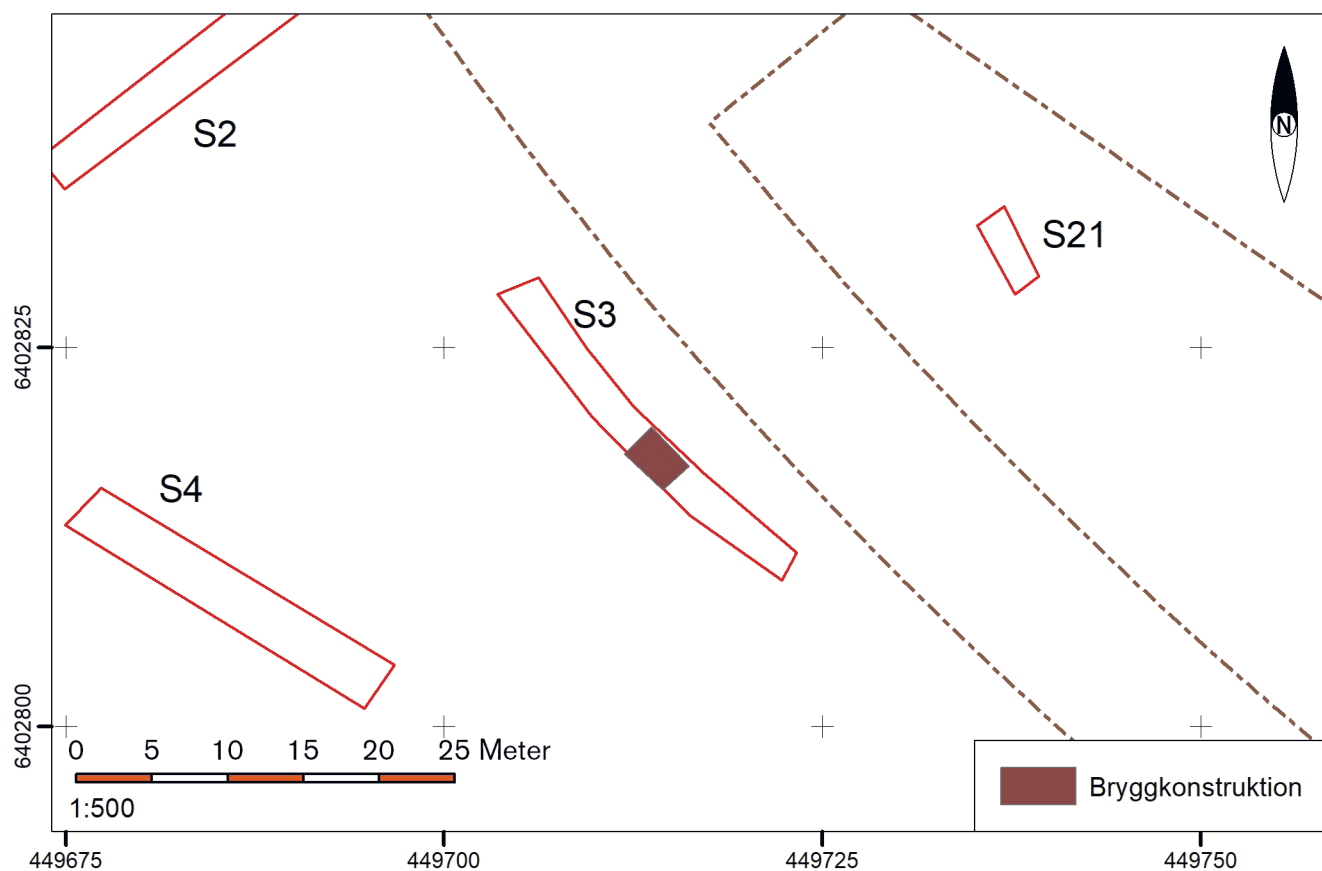

av vatten och lös sand. Plankorna låg dikt an mot den vattensjuka gråa sanden som delvis var svartfärgad efter förmultnade plankor. Ytterligare en mindre yta, ca 1x1 meter innehöll stående stockar och sanden har färgats av organiskt material. Stockarna framkom på 1,20 meters djup.

Under 1700-talet och framåt har området vid Munksjöns södra ände varit bebott och brukats av torpare. Under Strömsbergs herr-

Figur 5. Schakt 3 med en bryggkonstruktion. Plankorna låg i N-S riktning nere på den naturliga sjöbottnen. Foto från S.

Figur 6. Karta med schakt 3 med plankorna i den eventuella bryggkonstruktionen. Skala 1:500.

Figur 7. Torpet Sjöen, här kallat Siööbro, och den södra delen av Munksjön under Strömsberg. De var det äldsta torpet vid Munksjön under Ljungarums by. Detalj av karta över Ryhov och Ljungarum från 1688 av lantmätaren Duuker.

gård hörde torpet Sjöen, även kallat Siööbro, som legat på platsen. Torpet finns med på kartor redan i slutet av 1600-talet, se figur 7, (Karlson mfl 2008). Möjligen kan det vara en av torpets bryggor som har framkommit. Länsstyrelsen var tveksam till att de skulle vara så gamla. Svårigheter med att vattnet tryckte upp och lös sand tillsammans med att skicket på plankorna kändes mera som 1800-tal, avgjorde att tolkningen blev en sentida, efter 1850, bryggkonstruktion.

Schakten nummer 4-18, 20-21 innehöll sentida fyllnadsmassor och rivningsmaterial. I schakt 17 hittades något så ovanligt som större delen av en bil som tryckts ner i marken. Troligen har det legat en bilverkstad här tidigare, se figur 8.

I den mellersta södra delen, låg schakt 19, där påträffades ett annorlunda lager. Under påförda sandlager som var 1 meter djupa, framkom en brun humös sandnivå som tolkats som en äldre

Figur 8. Delar av den bil som påträffades i schakt 17 av en äldre modell, möjligen 1950-1960-tal. Här syns en dörr, ratten och delar av instrumentpanelen.

marknivå, se figur 9. Det mörkbruna sandlagret innehöll även mindre samlingar av ren sand och var lätt varvig. Det låg ovan den orörda grå sanden som fanns i botten av schaktet. Här syntes att den naturliga topografin varit höglänt och sluttat ner mot vattnet. Tjockleken på det mörkbruna lagret var 0,2-0,3 meter. Inga fynd framkom som kan hjälpa till med en datering och inget synligt kol hittades. Det 4 meter breda lagret var synlig i schaktet och fortsatte in i schaktväggen mot söder.

Figur 9. Den äldre marknivån synlig i schakt 19. Den påförda ljusa sanden som ligger överst, den humösa mörka marknivån och den orörda ljusa bottensanden. Foto från Ö.

Figur 10. Den NÖ delen av utredningsområdet, efter rivning. Foto från NV.

Figur 11. Schakt 28 med den svartfärgade nivån efter stillastående vatten i strandbrynet. Foto från N.

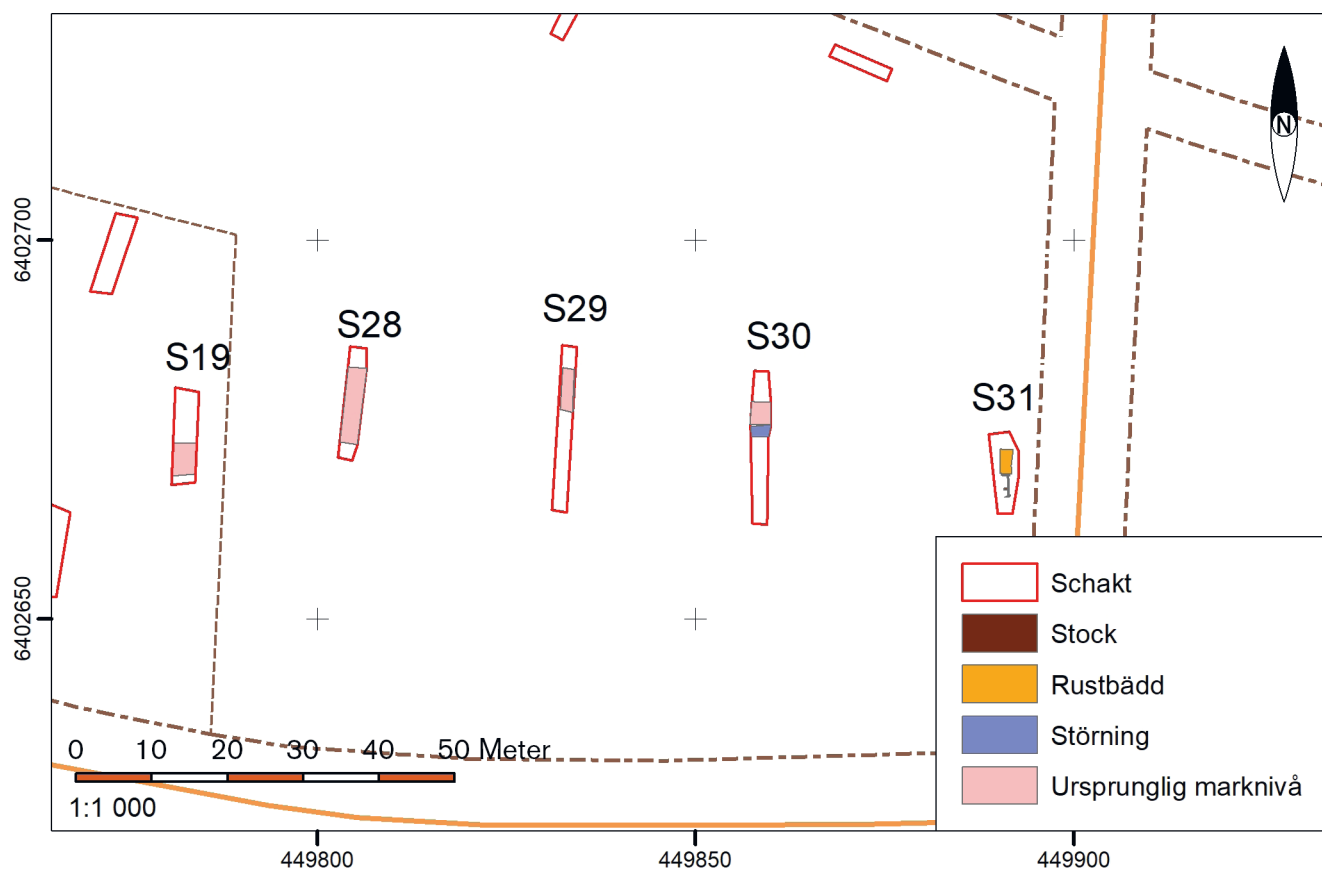
Den östra delen

Den östra delen av utredningsytan schaktades i december 2018, schakt nummer 24-39, se figur 10. Den sammanlagda schaktlängden var ca 300 meter och bredden 3 meter. De påförda och sentida fyllnadsmassorna var mycket tunnare och den ursprungliga sanden framkom på ca 1,2-2,0 meters djup. I ett försök att hitta torv gjordes en djupschaktning till 3 meter men där fanns endast sand.

I schakt 28-31 framkom lagret med en äldre marknivå som tidigare påträffades i schakt 19. I det schaktet som låg närmast, nr 28, syntes tydligt att marken sluttade ner mot vattnet och att stillastående vatten har skapat ett svart lager med organiskt material. Förmultnad vass och trä har skapat ett svallat svart lager, se figur 12. Lagret var förstört av ledningsdragningar mot söder men var tydligt begränsat i norr av strandkanten i de tre schakten 28-30. Höjden med sluttningen var 0,3 meter hög. Vattnet som det handlar om är inte Munksjön utan det rör sig om Tabergsån. Den har tidigare varit mycket bredare och skapat ett meander- eller deltalandskap inom det aktuella området. Höjden, med den äldre marknivån, har säkert funnits över en större del av utredningsområdet än den ytan som schakten visar, men genom kraftiga markarbeten och byggnationer under modern tid så har resterna av det tidigare landskapet försvunnit. Tyvärr så har inga större ytor påträffats efter detta vattensjuka område med troliga vassruggar, men även skogsbeklädd mark, som framkom inom utredningen från 2015. Om det funnits spår efter stenåldersbosättningar och aktiviteter från bronsåldersfolket som byggt gravhögar i området så har den sentida expoateringen tyvärr förstört det mesta. Dock har utredningen inom några små ytor visat hur detta landskap delvis har sett ut.

I schakt 31, närmast Skeppsbrogatan i öster, framkom ett flertal kraftiga stockar på ett djup av ca 2 meter under nuvarande marknivå. Stockarna var mycket välbevarade och har därför tolkats som sentida, efter 1850, se figur 12. Den längsgående stocken, som var 3 meter lång, låg i N-S riktning. Tre kortare stockar utgår från den långa stocken mot väster och var bevarade till en längd av 1,2 meter, se figur 111 och 12. Mot norr begränsades stockarna av en rustbädd som var 3 meter lång och 2,5 meter bred. Rustbädden bestod av störrar och ris i V-Ö riktning.

Funktionen och åldern för denna rustbädd och stockarna är oklar. Skicket på träet talar för sen tid och där har även en rad byggnader legat under tiden då området innehöll ett flertal mindre industrier och verksamheter. I den nordvästra delen låg slakthusområdet och i söder Nordiska Syrgasfabriken. Väster om Skeppsbrogatan har bland annat Kartongfabriken legat. Dessa byggnader uppfördes från 1910-talet och framåt (Karlson mfl. 2008). Om några av dessa byggnader till kartongfabriken skulle behöva byggas med en rustbädd på 2 meters djup är däremot oklart. Klart är iallafall att lämningarna inte borde vara äldre än så, dvs tidigt 1900-tal.

Figur 12. Karta över de schakt där en äldre marknivå framkom. Marken har i norr sluttat ner mot Tabergsån som då ringlade fram på platsen. Skala 1:700.

Fynd

Inga fynd framkom eller tillvaratogs.

Figur 13. Stockarna och rustbädden i botten på schakt 31. På grund av rasrisk kunde inte stockarna renas fram bättre. Foto från S.

Sammanfattande tolkning

Landhöjningen och tippningen av Vättern gör att det som under bronsåldern var fast mark, har försumpats, men även kan ligga under vatten. Torven, som vi trodde skulle ligga ganska ytligt har långsamt begravts under all sand. Endast i fyra schakt framkom torv. För att kunna göra ordentliga stickprov i torven, skulle en större insats vad det gäller spontning och pumpning behöva göras vilket av Länsstyrelsen inte bedömdes som genomförbart. Nu kunde vi endast konstatera torvförekomst och på vilket djup den framträdde, åtminstone i de schakt där torven låg grundare än 4 meter. I de schakt där torven påträffades kunde ingen närmare genomsökning av den göras i jakt på fynd och lager från stenålder och bronsålder på grund av schaktdjup och tillströmmande vatten.

Ett område med den ursprungliga topografin bevarad framkom i den södra delen. En höjd som varit ca 4 meter hög låg intill Ta-bergsån en gång i tiden. I vattenbrynet har organiskt material såsom vass och kvistar långsamt förmultnat och färgat strandkanten svart.

I den nordvästra delen framkom vad som tolkats som en bryggkonstruktion, troligen yngre än 1850. Plankorna kan även höras till det 1600-talstorp som enligt äldre kartor har funnits längs med strandkanten till Munksjön. Ytterligare stockar och plankor påträffades i schakt 31 i den sydöstra delen. De har troligen utgjort en rustbädd till en icke identifierad byggnad från 1900-talet.

Hela området har fyllts upp med en stor mängd sand i början och mitten av 1900-talet då området började användas för mindre industrier. Vid dessa tillfällen försvann de eventuella rester efter äldre lämningar som fanns kvar inom området vid södra Munksjön.

Inga lämningar från boplatser eller gravhögar o dylikt från sten- brons- eller järnålder, inte heller historiska fornlämningar, har kunnat konstateras så Läns museet, i samråd med Länsstyrelsen, har bedömt att inga ytterligare antikvariska åtgärder behöver göras.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr: 431-5065-2018
Länsstyrelsens beslutsdatum: 2018-07-10
Jönköpings läns museums dnr: 160/2018
Beställare: Södra Munksjön Utvecklings AB
Rapportansvarig: Susanne Haltiner Nordström
Rapportgranskning: Mikael Nordström
Fältansvarig: Susanne Haltiner Nordström
Fältpersonal: Jan Zander
Fältarbetstid: 2018-09-24–2018-12-12
Län: Jönköpings län
Kommun: Jönköpings kommun
Socken: Jönköpings socken
Fastighetsbeteckning: Kvarteren Örlogsmannen 5 och
10, Österbotten 4
Belägenhet: Ekonomiska kartans blad
64E0eS, 64E0fS
Koordinater: N 6402775 E 449750
Koordinatsystem: Sweref 99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökningsyta: 88 000 m²
Tidsperiod: Odaterad
Tidigare undersökningar: Utredning inom ny stadsdel
Skeppsbron JLM dnr 63/2015,
JLM arkeologisk rapport
2015:32

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museum

Fornminnesregistret, FMIS, Fornsök: <http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html>

Kartmaterial

Stadsbyggnadskontoret, Jönköpings kommun. Karta över Ryhov och Ljungarum från 1688 av lantmätaren Duuker.

Referenser på webben

Jönköpings läns museum (JLM)

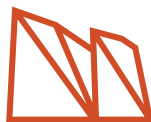
Tryckta källor och litteratur

Haltiner Nordström, S. 2015. *Ny stadsdel-Skeppsbron. Arkeologisk utredning inför ny stadsdel. Skeppsbron vid södra Munksjön, Jönköpings stad och kommun, Jönköpings län.* Jönköpings läns museum, arkeologisk rapport 2015:32

Karlson, B. Lindgren, A och Vestbö Franzén, Å. 2008. *Södra Munksjöområdet- historisk dokumentation och kulturhistorisk värdering.* Jönköpings läns museum, byggnadsvårdsrapport 2008:63.

Nordström, M. 1997. Historia om bronsåldern. *Det nära förflutna: om arkeologi i Jönköpings län. Småländska kulturbilder 1997.* Red. Nordström, Mikael & Varenius, Linnea, Jönköpings läns museum, Jönköping

Hösten 2018 utförde Jönköpings läns museum en kompletterande utredning inom industrimarken vid södra Munksjön inför byggandet av en ny stadsdel, Skeppsbron. Inom ytan framkom delvis spår av den ursprungliga topografin som utgjorts av ett meanderlandskap skapat av Tabergsån. Skogsklädda kullar bland vattenavsatta sandbankar och vassruggar låg här innan Munksjöns vattenyta höjdes. När marken började användas till industrimark i början av 1900-talet så har hela området fyllts ut med en mängd sand och annat som helt förändrat landskapet.

Arkeologisk rapport 2019:14
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM